

انسان شناسی امام خمینی (س)
و توسعه بومی ایران

مؤلفان:

علی رضا سمیعی اصفهانی

(عضو هیئت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج)

محسن شفیعی سیف آبادی

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

: سميعی اصفهانی، علیرضا، ۱۳۵۲ -
: انسان‌شناسی امام خمینی (س) و توسعه بومی ایران / مولفان علی‌رضا سميعی اصفهانی، محسن
شفيعی سیف‌آبادی.

مشخصات نشر

: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری

: هـ- ۳۰۳ ص.

شابک

: 978 - 964 - 212 - 420 - 6

یادداشت

: کتابنامه: ص. ۲۹۵-۳۰۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع

: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸ - دیدگاه درباره
انسان / خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸ - دیدگاه‌های
سیاسی و اجتماعی / انسان‌شناسی سیاسی / رشد اقتصادی / رشد سیاسی / توسعه اجتماعی.
شفيعی سیف‌آبادی، محسن، ۱۳۶۵ - / مؤسسه چاپ و نشر عروج.

شناسه اروده

: ۸ س ۷۸۷ الف / ۵ / ۱۵۷۴ DSR

رده‌بندی کتبه

: ۹۵۵ / ۰۸۴۲

رده‌بندی دیوبی

: ۴۰۳۳۰۶

شماره کتابشناسی

کد / م ۲۹۳۷

مؤسسه چاپ و نشر عروج

انسان‌شناسی امام خمینی (س) و توسعه بومی ایران

گردآورنده: علی رضا سميعی (عضو هیئت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج)

محسن شفيعی سیف‌آبادی

نظارت و نشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۵۰۰ تومان

• فروشگاه شماره یک: خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخررازی، پاساژ ظروفچی، تلفن: ۶۶۴۹۳۰۸۱ - دورنگار: ۶۶۴۰۰۹۱۵

• فروشگاه شماره دو: خیابان انقلاب، چهار راه حافظ، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

• مراکز پخش: امور نمایندگیها و نمایشگاهها، تلفن: ۶۶۴۰۴۸۷۳

• امور سفارشات و بازرگانی، تلفن: ۶۶۴۸۹۱۶۰

• فروشگاه مجازی مؤسسه عروج www.oroujpub.com

فهرست مطالب

.....	مقدمه ناشر	۱
.....	مقدمه	ج
.....	پیش‌گفتار	۱

بخش اول: چارچوب نظری

.....	فصل اول: توسعه و اهمیت آن	۵
.....	مفهوم شناسی توسعه و سیر تحول آن	۶
.....	ابعاد توسعه و چشم‌انداز تاریخی آن	۱۳
.....	الف. توسعه اقتصادی	۱۳
.....	ب: توسعه سیاسی	۱۷
.....	ج: توسعه فرهنگی	۱۹
.....	رشد اقتصادی و مقوله توسعه	۲۳
.....	ضرورت توسعه بومی	۲۷
.....	نتیجه‌گیری	۳۵
.....	فصل دوم: انسان‌شناسی و بینش دینی امام خمینی	۳۷

.....	انسان‌شناسی	۳۸
.....	۱. انسان موجودی فردی یا اجتماعی	۵۰
.....	۲. انسان موجودی سیاسی یا غیر سیاسی	۵۴
.....	۳. انسان موجودی عقلانی و آزاد یا موجودی غیرعقلانی و مجبور	۵۹
.....	۴. انسان موجودی تکامل‌پذیر یا تکامل‌ناپذیر	۶۲
.....	انسان‌شناسی امام خمینی <small>ره</small>	۶۷
.....	معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و جامعه‌شناسی امام خمینی <small>ره</small>	۶۷
.....	۱. معرفت‌شناسی	۶۸
.....	۲. هستی‌شناسی	۷۱
.....	۳. جامعه‌شناسی	۷۶
.....	انسان از منظر اسلام	۸۱
.....	انسان‌شناسی امام خمینی	۹۳
.....	فطرت کمال‌گرایانه و روی‌کرد خردمحور انسان	۹۷
.....	آزادی خواهی انسان	۱۰۱
.....	انسان‌شناسی امام خمینی و ارتباط آن با عرفان	۱۰۸
.....	نتیجه‌گیری	۱۱۲

بخش دوم: نسبت‌سنجی انسان‌شناسی با مفهوم توسعه در اندیشه امام ره

.....	فصل اول: انسان‌شناسی و مفهوم فرهنگ در نگاه امام <small>ره</small>	۱۱۷
.....	تعریف فرهنگ	۱۲۰
.....	چگونگی شکل‌گیری تحولات فرهنگی	۱۲۵
.....	انسان‌شناسی امام <small>ره</small> و مفهوم فرهنگ	۱۳۲
.....	نتیجه‌گیری	۱۴۶

فصل دوم: انسان‌شناسی و الگوی توسعه سیاسی از نگاه امام.....	۱۴۹
۱. تأثیر انسان‌شناسی امام‌جه بر مفهوم حکومت و نظام سیاسی.....	۱۵۱
عدالت.....	۱۶۷
قانون‌گرایی.....	۱۷۱
مردم بودن حکومت.....	۱۷۶
۲. تأثیر انسان‌شناسی امام‌جه بر مفهوم آزادی.....	۱۸۶
نتیجه‌گیری.....	۲۰۲
فصل سوم: انسان‌شناسی توسعه اقتصادی در نگاه امام.....	۲۰۷
ساخت انسان.....	۲۱۱
الف: ساخت یا بُعد ساخت انسان.....	۲۱۳
ب: ساخت یا بُعد ارادی انسان.....	۲۱۴
ج: ساخت یا بُعد عاطفی انسان.....	۲۱۶
تأثیر انسان‌شناسی امام‌جه بر مفهوم اقتصاد.....	۲۱۹
اقتصاد؛ ابزار ساخت انسان.....	۲۲۸
۱. نظام سرمایه‌داری.....	۲۳۰
۲. نظام سوسیالیستی.....	۲۳۱
نتیجه‌گیری.....	۲۳۶
فصل چهارم: توسعه و پیشرفت بومی از دیدگاه امام.....	۲۳۹
۱. توسعه و شرایط تحقق آن.....	۲۴۲
۱. بازسازی.....	۲۴۵
۲. نوسازی.....	۲۴۷
۳. قطع وابستگی.....	۲۴۹
۴. تعمیر.....	۲۵۰

- ۲۵۱ ..... ۵. ساختن
- ۲۵۲ ..... ۶. آباد کردن
- ۲۵۸ ..... ۲. توسعه از دیدگاه امام
- ۲۵۹ ..... الف: انسان در قامت محور توسعه
- ۲۶۲ ..... ب: توسعه مادی و معنوی
- ۲۶۶ ..... ج: انسان‌ساری و تربیت انسان و وظایف عالمان دینی و دانشگاهیان
- ۲۷۴ ..... ۳. اصول توسعه از دیدگاه امام خمینی
- ۲۷۴ ..... الف: ایمان - ارزش‌های معنوی
- ۲۸۴ ..... ب: آزادی و ریاست و وابستگی
- ۲۸۶ ..... ج: ساده‌زیستی و دوری از اسراف
- ۲۸۷ ..... د: وحدت
- ۲۸۸ ..... ه: خودکفایی و روی آوری به سون و تانواوری
- ۲۸۹ ..... و: ایجاد برابری و عدالت جمعی
- ۲۹۰ ..... نتیجه گیری
- ۲۹۵ ..... کتاب‌نامه

WWW.KETABO.COM

مقدمه ناشر

از میان آثار علمی معتبر و متنوع امام خمینی(س) بخش مهمی از آن به مباحث «انسان شناسی» از زوایای گوناگون مربوط می‌باشد. ایشان به ویژه در آثار عرفانی - اخلاقی خود اهتمام زیادی به ورق زدن صفحات وجودی انسان داشته است؛ آنجا که از خلیفه الله سخن به میان می‌آورد و انسان را دارای مرتبی کمال طلب معرفی می‌کند.

انسان شناسی امام خمینی(س) تنها در ساحت عرفان و اخلاق محدود و محصور نمانده است؛ بلکه بر تمامی عرصه‌های فقه فردی و اجتماعی و نگاه بدیع و ابتکاری ایشان بر عرصه‌های فقه اجتماعی و سیاسی نیز توسعه داشته است.

از همین منظر، بررسی اندیشه سیاسی امام خمینی بدون توجه و اطلاع و اشراف بر دیدگاه انسان شناسانه آن حکیم عارف و فقیه اخلاقی، تلاشی ناقص و ناتمام خواهد بود.

ویژگی برجسته دیگر امام خمینی(س) در ساحت سیاست، توجه جدی به مزیت‌ها و فرصت‌های بومی برای پیشرفت و تکامل و تعالی می‌باشد.

امام خمینی(س) با دیدگاه روشن و دور از تحجر و قشری‌نگری به مقوله توسعه می‌نگریست اما در همان حال با توجه به کارنامه سیاه استعمار در سلطه‌گری و چپاول و سرمایه‌های مادی و معنوی ملت‌ها و کشورهای عقب‌نگه‌داشته، بر خودباوری و تکیه

ب □ انسان شناسی امام خمینی (س) و توسعه بومی ایران

بر توانایی‌ها و امکانات بومی و سرزمینی تکیه می‌کرد.

کتاب «انسان شناسی امام خمینی (س) و توسعه بومی ایران» تألیف آقایان علی‌رضا سمیعی اصفهانی و محسن شفیعی سیف آبادی گامی ارزشمند در راستای تبیین نگاه انسان شناسانه امام خمینی (س) و نیز اندیشه ایشان در عرصه توسعه، با تأکید بر توسعه بومی ایران است.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) با تقدیر و تشکر از مؤلفان ارجمند و گرامی، محصول تلاش علمی آنان را به عموم علاقه‌مندان امام خمینی (س) و دوست‌داران این گونه محنت تقدیم می‌دارد.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

دفتر قم

مقدمه

انسان‌شناسی، ماهیت انسان و ابعاد وجودی وی را بررسی می‌کند، این علم گونه‌های مختلفی دارد. یکی از مهم‌ترین آن‌ها، انسان‌شناسی سیاسی است که در قرن بیستم توجه ویژه‌ای به آن شده است. زیرا شناخت انسان، نخستین گام در راه برنامه‌ریزی برای سعادت و کمال او است؛ اما این مسأله در روزگار اخیر، به صورت معمای درآمده که اندیشه بشر، با همه پیشرفت‌های اعجاب‌آمیزش، در حل آن اظهار ناتوانی می‌کند. از همین رابطه آلکسیس کارل (۱۸۷۳ - ۱۹۴۵ م)، مفکر و سیاست‌شناس فرانسوی - که واضع علم «انسان‌شناسی» جدید و برنده دو جایزه نوبل است - حاصل تحقیقات خویش را در کتابی با عنوان *انسان موجود ناشناخته* عرضه نموده است. در بخشی از این کتاب، درباره ناتوانی علم از شناخت انسان، می‌خوانیم علمی که از مرزبودات زنده به طور عام و از افراد آدمی به طور خاص بحث می‌کنند، چندان پیشرفت نکرده و هنوز در مرحله توصیف باقی مانده‌اند. حقیقت این است که انسان، مجموعه پیچیده و مبهم و غیر قابل تفکیکی است که نمی‌توان آن را به آسانی شناخت و هنوز روش‌هایی که بتوانند او را در اجزا و در مجموع و در روابطش با محیط خارج بشناسند، وجود ندارند؛ چرا که برای چنین مطالعه‌ای، دخالت تکنیک‌ها و علوم فراوان ضروری است. با این وجود، انسان‌شناسی سیاسی از منظر سیاست و فلسفه سیاسی به انسان

می‌نگرد. بدین معنا که نظام سیاسی مطلوب بر اساس ویژگی‌ها و خصایص انسان شکل می‌گیرد، از این‌رو، بدون شناخت عمیق انسان نمی‌توان نظام سیاسی مطلوب را ترسیم نمود. از این منظر هر مکتب سیاسی که ادعای عرضه عالی‌ترین بینش فکری، منش و روش زندگی و تعیین تکلیف سیاسی برای انسان را دارد، ضرورتاً باید انسان را معنی کند و به سؤالاتی که درباره ابعاد وجودی او مطرح است پاسخ گوید، زیرا تا مسأله انسان روشن نشود، هیچ یک از مسائل دیگری که مربوط به انسان است به نتیجه نخواهد رسید. تا مشخص نشود مکاتب و فلسفه‌های سیاسی انسان را چگونه تفسیر می‌کنند و به سؤالاتی چون انسان چگونه آفریده شده است؟، هدف حیات انسان چیست؟ مراتب رشد و تعالی و سعادت انسان چیست؟ و ده‌ها سؤال دیگر پاسخ ندهند، سخن از نظام حقوقی، اقتصادی، فرهنگی و مهم‌تر از همه حکومتی و سیاسی بی‌فایده خواهد بود.

بر این اساس، برای طرح نظام سیاسی مطلوب برای انسان ابتدا باید او را درست بشناسیم، ابعاد وجودی او را مشخص کنیم، آغاز و انجام حیات او را دریابیم، هدف نهایی زندگی او را تبیین کرده و وضعیتش را در جهان هستی درک کنیم. همچنین این دیدگاه فرض می‌گیرد؛ هر فلسفه‌ای قصد دارد نظام سیاسی را طراحی کرده و معیارهای عمل و رفتار را به انسان - به عنوان شهروند نظام - معرفی نماید. بنابراین انسان‌شناسی مهم‌ترین سنگ بنای نظام سیاسی است و نگرش هر متفکر به انسان بر آراء سیاسی وی تأثیرگذار است. به بیان دیگر، مبانی انسان‌شناسی متفاوت می‌تواند آراء سیاسی متفاوتی را به وجود آورد. بر همین مبنا، با توجه به مقوله انسان‌شناسی و تأثیر آن بر آراء سیاسی، در این اثر قصد داریم به مبانی انسان‌شناسی امام خمینی بپردازیم و سپس تأثیر آن را بر آراء سیاسی و اقتصادی او مورد بررسی قرار دهیم. امام خمینی رحمته الله علیه انسان را نوعی حیوان می‌داند. وی معتقد است که انسان اشتراک زیادی با سایر حیوانات دارد و در عین حال سلسله امتیازات اساسی دارد که او را از سایر جانداران جدا می‌سازد. او

دو نوع زندگی برای انسان طراحی می‌کند: زندگی حیوانی و زندگی انسانی یا فرهنگی. وی علم و ایمان را دو رکن از ارکان اساسی انسانیت انسان می‌داند و می‌گوید انسانیت در انسان اصیل و مستقل است و صرفاً انعکاسی از زندگی حیوانی او نیست.^۱

با توجه به مطالب فوق، آنچه در این اثر اهمیت دارد بررسی تأثیر نوع انسان‌شناسی امام خمینین^{ره} و تأثیر آن بر آراء سیاسی و اقتصادی او است. بر این اساس در این پژوهش سعی بر آن است تا به این مسأله اصلی پاسخ داده شود که انسان‌شناسی امام چه تأثیری بر آراء سیاسی و اقتصادی وی داشته است؟ در این راستا، تلاش می‌شود تا در بخش اول کتاب، ضمن تعریف مقولاتی چون رشد، توسعه، سیر تحول آن‌ها و ابعاد توسعه، ابتدا مبانی انسان‌شناسی امام خمینین^{ره} استخراج شود و سپس در بخش دوم به تأثیر این نوع برداشت از سرشت انسان بر آراء اقتصادی و سیاسی او بپردازیم.

علی‌رضا سمیعی اصفهانی

محمد شفیع سیف‌آبادی

پیش‌گفتار

انعکاس گسترده اندیش‌نای پیرسرفت و توسعه، در رسانه‌های جمعی و مطبوعات، ضمن آن‌که نشان‌دهنده اهمیت طرح این موضوع است، همگانی کردن این اندیشه‌ها و اشاعه آن را نیز ضروری می‌سازد. با این وجود، این مسأله، در کشورهای جهان اسلام، علاوه بر دارا بودن کارکرد مثبت، زیان‌بار نیز خواهد بود. جنبه مثبت این مسأله، عمومی شدن این تفکر، مهم شدن ضرورت توجه به توسعه و پیشرفت اسلامی و بسیج همگانی است. اما کارکرد منفی آن که بسیار حساس و خصیص است، مسأله انحراف افکار عمومی، وابستگی ناشی از پذیرش اندیشه‌های غیر بومی و در نهایت، سیخستگی اجتماعی و فرهنگی است.

با این وجود، امروزه الگوی توسعه و نوسازی جوامع در کشورهای اسلامی، بیش از پیش باورها و ایدئولوژی‌های کسانی است که اندیشه دوگانگی جامعه سنتی و جامعه مدرن را مطرح ساخته‌اند. بدیهی است این مسأله، آشکارا تلاش در جهت نفی هویت فرهنگی ملت‌های جهان اسلام را به اثبات می‌رساند. این نظریه‌پردازان، مطابق باورهای جامعه‌شناختی خود، به تقسیم‌بندی دوگانه‌ای از جوامع، یعنی جوامع سنتی در مقابل جوامع مدرن پرداخته‌اند. از این‌رو، فرض را بر این می‌گذارند که تمام جوامع، در مرحله سنتی شبیه به هم هستند و بالآخره این جوامع، همان دگرگونی‌هایی را از سر

خواهند گذراند که در غرب، اتفاق افتاده است و به صورت جوامع مدرن درخواهند آمد. از این رهگذر، این افراد - از قبیل دانیل لرنر، رستو، مک کله لند، رایزمن - استدلال می‌کنند که توسعه در کشورهای جهان سوم و در جهان اسلام، تنها از طریق اشاعه فرهنگ، تکنولوژی، ارزش‌های سرمایه‌داری و یا گسترش نظام‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی از نوع غربی قابل تحقق است.

بدیهی است حتی اگر این نظرات و اندیشه‌های وارداتی، محصول و نتیجه تحقیقات و روش‌های علمی معتبر باشد، باز هم بیش از آن‌که توسعه و پیشرفت ملی کشورهای اسلامی را موجب شود، موجبات وابستگی جهان اسلام به کشورهای غربی را تقویت می‌نمایند. این مسئله نه تنها جهان اسلام و ایران را به سرمنزل تعالی هدایت نخواهد کرد، بلکه زمینه بسط و اشکال توسعه اندیشه‌ها و نظریه‌های غربی را فراهم می‌نماید. از این‌رو، کاوش و تعقل در این مسئله ما را ناگزیر می‌کند تا با استفاده از دیدگاه‌ها و اندیشه‌های اندیشمندان اسلامی - ایرانی - امام خمینی رحمته‌الله مقوله پیشرفت سیاسی و اقتصادی اسلامی و الگوسازی آن را مورد بررسی قرار دهیم، زیرا دیدگاه‌های امام رحمته‌الله در جهان اسلام، علاوه بر ایجاد خودآگاهی و اعتماد به نفس در میان اندیشمندان ایرانی و اسلامی، بینش انتقادی نسبت به الگوهای توسعه غربی را ایجاد کرده است.

امام خمینی رحمته‌الله با تجربه سال‌های پرفرازونشیب از تاریخ و روایع که در این سده در جهان و کشورهای اسلامی رخ داد و با الهام از تعالیم عالیه اسلام و آیت قرآن، مصائب کشورهای اسلامی و راه‌های نجات و حل مشکلات را توصیه می‌نماید. او غالباً در رهنمودهای خود از ذکر مقدمات و عبارت‌پردازی‌های معمول پرهیز نموده و به روح و محتوای مطلب اشاره می‌کند. در همین راستا، وی با ذکر شواهد، مثال‌ها، اهداف، نتایج و سیاست‌های کلی، هدایت و ارزائه طریق می‌نماید. بنابراین همان‌طور که این اثر رسالت خود می‌داند، بر اهل قلم و اهل علم نیز روا است که این سیاست‌های کلی، اهداف عالی و ظرایف عمیق را بررسی نموده و باز نمایند.